

**Krzysztof Bierwiazzonek, Małgorzata Dymnicka,
Katarzyna Kajdanek, Tomasz Nawrocki, 2017, *Miasto, przestrzeń,
tożsamość. Studium trzech miast: Gdańsk, Gliwice, Wrocław*,
Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 395 s.**

Publikacja zespołu autorskiego, złożonego z badaczy – socjologów z trzech polskich ośrodków akademickich, stanowi wielowymiarowe ujęcie tożsamości miasta. Za sprawą podjętej problematyki badawczej wpisuje się w nurt współczesnych studiów miejskich, skoncentrowanych na dynamicznych przeobrażeniach przestrzeni miejskiej, ze szczególnym dla lokalnej tożsamości obszarem, czyli przestrzenią publiczną. Podkreślają to sami Autorzy we wprowadzeniu, uznając, że „problematykę książki wyznaczają relacje między trzema pojęciami i związanymi z nimi koncepcjami teoretycznymi: tożsamością miasta, tożsamością mieszkańców oraz przestrzenią publiczną” (s.11). Książka stanowi klasyczne studium porównawcze, na które składają się spostrzeżenia oraz analizy naukowe powstałe na bazie badań prowadzonych w trzech miastach: Gdańsku, Gliwicach i Wrocławiu.

Wybór miast do przeprowadzonych analiz i postępowania badawczego został jednoznacznie i przekonująco uzasadniony. Wynikał z podobieństw badanych miast, a szczególnie ich tożsamościowego kontekstu i historycznej retrospekcji oraz zmienności przynależności państwowej. Z kolei różnic mają te miasta „odmienne identyfikacje, narracje i dyskursy [...] [oraz] kształtowanie się w nich nowych tożsamości w kontekście ich historii i transformacji przestrzeni publicznych” (s. 11). Oczywistym zróżnicowaniem badanych ośrodków miejskich jest ich wielkość, liczona liczbą ludności oraz znaczeniem w hierarchii osadniczej kraju, wyznaczonej wielością i różnorodnością funkcji miastotwórczych (Gdańsk i Wrocław *versus* Gliwice). Założenia badawcze są jednak na tyle czytelne i wyjaśnione, że ten wybór nie budzi większych wątpliwości.

W układzie treści można wyróżnić trzy zasadnicze grupy zagadnień. W części teoretycznej autorzy podjęli dyskusję na temat pojęć wiodących dla pracy: tożsamości lokalnej, z wyróżnieniem jej lokalnego (tożsamość miejsca i miasta) oraz społecznego (tożsamość mieszkańców) aspektu, oraz przestrzeni publicznej ze szczególnym uwzględnieniem jej związków z tożsamością miejsca, miasta i mieszkańców. Drugą część pracy stanowi dość ogólny, ale wyraźnie nawiązujący do podstawowych rozważań badawczych, opis badanych miast, które Autorzy dość sugestywnie nazwali „biografiami”, konsekwentnie stosując trzy perspektywy historyczno-kulturowe: początki miasta, rozwój do 1939 roku oraz czas po II wojnie światowej z krótką zapowiedzią odnośnie współczesnych i przyszłych narracji miejskich.

Kluczową, trzecią część książki stanowią rozdziały, w których przedstawiono wyniki rozległych badań, prowadzonych w latach 2014–2016 i wymagających zastosowania zróżnicowanych metod i podejść badawczych. Autorzy przeprowadzili badania ilościowe z wykorzystaniem wywiadu kwestionariuszowego, skierowanego do mieszkańców poszczególnych miast (próba $n=300$ we wszystkich analizowanych ośrodkach miejskich), jakościowe (kwerenda dokumentów władz samorządowych oraz wywiady swobodne z ekspertami społecznymi), oparli się także na własnej wiedzy i efektach wcześniejszych dokonań naukowo-badawczych w analizowanych miastach. Rezultatem ich pracy jest opis oraz interpretacja wyników badawczych (w formie studium porównawczego) dotyczących takich zagadnień, jak: cechy miasta, tożsamość mieszkańców i miasta, funkcje przestrzeni publicznej, dyskurs oficjalny o mieście i jego tożsamości, kwestia wielokulturowości, poziom identyfikacji z miastem, wizerunek miasta i jego komercjalizacja w neoliberalnej fazie rozwoju polskich miast. Tę bardzo rozbudowaną część książki kończy odniesienie kwestii tożsamości miasta do problemu funkcjonowania i znaczenia przestrzeni publicznej oraz ich wzajemnego oddziaływania i kształtowania. Domknięciem i swoistym *résumé* całego opracowania jest syntetyczne ujęcie uzyskanych wyników badawczych w formie zdefiniowania trzech tzw. kontinuum miejskich tożsamości z uwzględnieniem kontekstu przestrzeni publicznych.

Część teoretyczna książki budzi najwyższe uznanie i może być traktowana jako wzorcowe kompendium wiedzy naukowej na temat tożsamości w jej terytorialnym i ludzkim wymiarze oraz pojęcia i roli przestrzeni publicznej we współczesnych miastach. Mimo wieloznaczności i trudności w definiowaniu kluczowych dla pracy zagadnień badawczych, jest ona opracowana w sposób logiczny, systematyczny i zrozumiały, z odniesieniem do ogromnego dorobku badaczy polskich i zagranicznych. Autorzy przeprowadzili bardzo interesującą dyskusję dotyczącą omawianych pojęć, co potwierdziło niejednoznaczność definicyjną, wynikającą m.in. z przyjmowanej przez poszczególnych badaczy perspektywy badawczej czy też wybieranej dyscypliny bądź nurtu badawczego.

Kwestia tożsamościowa zdominowała problematykę książki. Należy podkreślić bardzo interesujące i wyczerpujące analizy badanych miast w kontekście kształtowania lokalnej tożsamości z perspektywy historycznej, kulturowej i społecznej. Pewien niedosyt może natomiast budzić skromne odniesienie do perspektywy geograficznej, w rozumieniu podstawowych uwarunkowań środowiskowych, walorów położenia geograficznego oraz specyfiki układu osadniczego, w którym funkcjonują badane ośrodki miejskie. Po pierwsze, znaczące w świadomości społecznej miejsca i elementy przyrodnicze (nabrzeże rzeczne, plaża, obszary zielone i in.) czy też walory krajobrazowe mogą okazać się istotne w procesie kształtowania lokalnej tożsamości. Po drugie, wymienione cechy przestrzeni częstokroć stanowią o (nie)atrakcyjności miasta oraz o sposobie jego percepcji i waloryzacji. I po trzecie, władze lokalne chętnie konstruują narrację wizerunkową w oparciu o wybrane cechy lokalnego środowiska geograficznego, co ma wzmocnić przekaz o atrakcyjności miasta. Z pewnością zagadnienia przestrzeni w rozumieniu geograficznym są marginalne z punktu widzenia podjętej

problematyki i przyjętej metodologii, jednakże mogłyby się okazać przydatne w części interpretacyjnej opracowania.

Wielość wykorzystanych metod badawczych, szeroko zakrojona tematyka oraz uzyskane wyniki badań dały szerokie możliwości interpretacyjne i wyjaśniające, czego Autorzy w sposób przekonujący dowiedli. Tak spektakularny materiał analityczny oraz zawarte w pracy autorskie opinie i wnioski dostarczają inspiracji, a także pobudzają do podjęcia intelektualnego wyzwania i poszukiwania kolejnych dróg wyjaśniania i wnioskowania. Pośród wielu ważnych wątków badawczych, szczególnie interesujący – w świetle polityki miejskiej – jest aspekt tak zwanej pracy tożsamościowej. Autorzy posługują się tym pojęciem, opisując działania polityków miejskich na rzecz kreowania bądź wzmacniania konkretnego, pożądanego z punktu widzenia prowadzonej przez nich polityki, dyskursu tożsamościowego. Nie sposób oprzeć się wrażeniu, że podejście mieszkańców i polityków miejskich do lokalnej tożsamości jest nieco odmienne. Praca nad tożsamością, którą podejmują władze lokalne, wydaje się być adresowana bynajmniej nie do mieszkańców. Ci bowiem, sądząc po ich opiniach, raczej nie dają się wtłoczyć w wybieraną przez polityków miejskich narrację. Mieszkaniec odczuwa i odbiera miasto endogenicznie i oddolnie, natomiast lokalni liderzy są zainteresowani egzogenicznym wymiarem miasta i nadaniem mu pewnej atrakcyjnej formy, włączają więc w te działania również „wątki, na których można ufundować tożsamość” (s. 171). O ile poczucie tożsamości mieszkańców i ich identyfikacja z danym miejscem i lokalną społecznością są raczej uwarunkowane cechami osobowościowymi i symbolicznymi (psychologicznymi, kulturowymi, więzami rodzinnymi, dumą z bycia mieszkańcem danego miasta itp.), o tyle politycy miejscy niejednokrotnie w sposób instrumentalny wykorzystują lokalne dziedzictwo historyczne i kulturowe dla celów *stricte* ekonomicznych. Owa polityczna praca nad tożsamością miasta okazuje się wówczas być typową grą wizerunkową, chwilami historyczną i wyrachowaną, poszukającą efektownego i niekontrowersyjnego opakowania dla prowadzonej polityki miejskiej konkurencyjności. Jest wykonywana nie „na mieszkańcach”, ale na nowych, potencjalnych jego użytkownikach, czyli studentach, turystach, inwestorach, przedsiębiorcach, tak zwanej klasie kreatywnej czy nowych mieszkańcach. O tym, że mieszkańcy opierają się takim zabiegom, świadczy wypowiedź jednego z rozmówców, który stwierdził, że „albo się czujemy [wrocławianami] albo nie, co tu dyskutować?” (s. 172). Polityka miejska – zdominowana przez neoliberalny sposób zarządzania – w głównej mierze wiąże się z kreacją miasta atrakcyjnego dla zewnętrznego odbiorcy. O sile tego typu sposobu myślenia o mieście świadczy fakt, że również kwestia tożsamościowa – tak lokalna i tak mocno społecznie uwarunkowana – staje się elementem gry, doraźnie dostrajanym do wizji rozwojowych miasta.

Być może wobec tak znacznej koncentracji uwagi na kwestii tożsamościowej i grach wizerunkowych oraz na ich zderzeniu z rolą przestrzeni publicznej, interesująca byłaby perspektywa zewnętrznych (turyści, przedstawiciele biznesu) oraz tymczasowych (studenci, dojeżdżający do pracy) użytkowników miasta i ich spojrzenie na kwestie tożsamości, rozpoznawalności i atrakcyjności miasta oraz znaczenia miejskiej przestrzeni publicznej. Wydaje się to istotne, zważywszy na

opinie części respondentów, którzy uznają, że fakt zamieszkania w danym mieście, bez związków rodzinnych i lokalnego pochodzenia, sam w sobie może być wystarczający, by mieć poczucie bycia „...ninem”. Równie interesująca może się okazać weryfikacja skuteczności pracy tożsamościowej: czy praca ta jest skutkiem zaszczepiania pewnych fraz przez polityków i ulegania tym wizjom, czy też wynika z samodzielnie kształtowanej opinii o mieście i budowania relacji z miastem na skutek przebywania w miejscach znaczących i osvajania się z nimi.

Ważnym i inspirującym wątkiem, który z pewnością znajdzie szereg odniesień w kolejnych badaniach, jest zaobserwowany przez Autorów pragmatyzm mieszkańców w podejściu do miasta i w kształtowaniu z nim więzi. Mieszkańcy coraz częściej utożsamiają się z takim miastem, które oferuje im satysfakcjonujący poziom jakości życia oraz atrakcyjne miejsca i formy spędzania czasu wolnego. Również przeszłość miasta i jego dziedzictwo są traktowane pragmatycznie, co w sposób kolokwialny można by ująć w słowach: fajnie, że są i że można się nimi pochwalić. Stanowią jedynie ramę albo uzupełnienie innych cech miasta, które są dla mieszkańca kluczowe. Bezpośrednim potwierdzeniem tej być może „nowej” tożsamości, jest zacytowana w książce teza Tomasza Nawrockiego¹ (2015), że „mieszkańców bardziej interesują i łączą miejskie imprezy niż świadomość miejskiego dziedzictwa” (s. 300 recenzowanej książki). Poziom zainteresowania miastem i jego ocena oraz kształtowana na ich tle lokalna identyfikacja, stają się funkcją poziomu i jakości życia w mieście.

Autorzy książki *Miasto, przestrzeń, tożsamość...* – mimo podjęcia bardzo skomplikowanego, wieloznacznego i, jak sami podkreślają, problematycznego zagadnienia badawczego, jakim jest tożsamość miast – zdołali sprowadzić swoje analizy i spostrzeżenia do zasadniczej konkluzji, wyróżniając trzy kontinua tożsamości miejskiej: tożsamość miasta, tożsamość mieszkańców i tożsamość przestrzenną. Pierwsze z nich odnosi się do bardzo szerokiego spektrum sposobów społecznego odczytywania miasta, począwszy od jego estetyki, na wielości historyczno-kulturowych kontekstów kończąc. W związku z drugim kontinuum z kolei Autorzy wykazują, że miasto stanowi, niemal tak samo ważną jak identyfikacja narodowa, kategorię konstruującą tożsamość jednostkową. Natomiast trzecie kontinuum odnosi kwestię miejskiej tożsamości do przestrzeni publicznej i jej wymiaru – od personalnego po instytucjonalny.

Praca, ze względu na znaczący wkład teoretyczny oraz bogatą warstwę poznawczą i interpretacyjną, jest bardzo ważnym głosem w dyskursie nad miejską tożsamością polskich miast i z pewnością będzie doskonałym punktem odniesienia dla kolejnych wyzwań i opracowań badawczych, podejmujących trudne, ale kluczowe dla miasta i jego obywateli zagadnienia tożsamości oraz znaczenia przestrzeni publicznej w procesie ich kształtowania i nadawania im społecznych ról.

Magdalena Szmytkowska

¹ T. Nawrocki, „Trudna mediacja. Kilka socjologicznych refleksji o tożsamości Gliwic i gliwiczian”, w: J. Wódz, G. Libor (red.), *Niedokończona tożsamości społeczne – szkice socjologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015.